

ПОСТМОДЕРНІЗМ ЯК СОЦІОКУЛЬТУРНЕ ЯВИЩЕ

Розглянуто поняття «постмодерн» як цілісний феномен соціокультурного явища, його соціокультурні характеристики.

Ключові слова: культура, модерн, постмодернізм, революція, соціокультурне явище.

Рассмотрено понятие «постмодерн» как целостный феномен социокультурного явления, его социокультурные характеристики.

Ключевые слова: культура, модерн, постмодернизм, революция, социокультурное явление.

In the article a concept «postmodern» is considered as an integral phenomenon of socio-cultural phenomenon its socio-cultural descriptions are considered.

Key words: culture, modern, postmodernism, revolution, socio-cultural phenomenon.

У ХХ ст. людське світосприйняття, світовідчуття, духовно-розумові настанови зазнали значних змін. Людина не могла залишатися незмінною у світі, в якому інформаційні технології утворювали нову реальність, а колишня цілісність культури розпалася на безліч контр-та субкультур. Кожна культура — це неповторний Усесвіт, утворений певним ставленням людини до світу та самої себе. Культура є реалізацією людської творчості й свободи, звідси — різноманітність культур та форм культурного розвитку. Кожна культура утворює свою специфічну раціональність, моральність й мистецтво та відображається у відповідних символічних формах.

Мета статті полягає в розгляді основних ознак постмодерну, концепції постмодернізму, його соціокультурних характеристик.

Нині все частіше доводиться чути від політологів, культурологів та соціологів термін «постмодерн», або «постмодернізм» як додаток до сучасного стану суспільства. Постмодернізм став широким ідейним напрямом західної гуманітарної думки, що найбільше вплинув на гуманітарну свідомість Західної Європи й США [1].

Головні принципи постмодерну як соціокультурного явища розроблені мислителями різних напрямів, такими як: З. Бауман, Р. Барт, Ж. Бодрійар, В. Вельш, Ф. Джеймсон, Ж. Дерріда, Ж. Дельоз, М. Заварзаде, Ж.-Ф. Ліотар, Р. Паннвіць, А. Тойнбі, М. Фуко, І. Хассан та ін. Завдяки узагальненням цих учених відбулося становлення специфічної філософії постмодернізму, основою якої є переконання в існуванні єдиного постструктуралістсько — постмодерністського комплексу уявлень та настанов [3]. Але питання про сутність і час виникнення постмодернізму понині залишається спірним.

Поняття «постмодерн» етимологічно походить від французького слова «модерн», що має значення — «новітній», «сучасний» [8, с. 456].

Відповідно, «постмодерн» — те, що слідує за сучасністю, за модерном. У соціокультурному смислі, тобто на певному етапі розвитку людської цивілізації, «вже в слові «постмодерн» відчувається прагнення «відійти» від минулого — від Модерну» [2].

Слово «модерн» (фр. *modern* — сучасний) уперше використано в V ст. для розмежування християнського теперішнього, яке набуло офіційного статусу, та язичницького римського минулого. Відтоді «модерність» (належність до сучасності) завжди припускала необхідність свідомості епохи співвідносити себе з античністю, переосмислюючи себе саму. Завжди були періоди переходу від старого до нового, тому «новими», сучасними вважали себе із часів Карла Великого й епохи Просвіти. Культура модерну будь-якої епохи завжди звертала увагу на античність, але, критикуючи її, ніколи повністю від неї не відмовлялася.

У середині XX ст. модерн набув стійкої тенденції протиставляти себе історії й традиції. Модерним почали вважати тільки те, що є просто новим. Значною мірою дії спрямовані на створення новішого, ніж є. Відбувається спроба синтезувати в процесі творчості різні починання, створюючи новий погляд на предмет — об'ємний, повний, емоційно насичений. Досліджується співвідношення кольору з музичним звуком, танцювальною пластикою, різними ароматами.

Із середини XX ст. модерн змінив постмодерн. Стало зрозумілим, що цінності історичного періоду модерну перестали бути цінностями та не засвоюються наступними поколіннями. Постає необхідність осмислення цього явища розриву поколінь у філософському й соціокультурному аспектах. Так виник сам термін «постмодернізм» у додатку до нового витка розвитку європейської цивілізації [7].

Вольфганг Вельш вважає роком народження терміна «постмодернізм» 1917 р., рік опублікування праці німецького дослідника Рудольфа Паннвица «Криза європейської культури» [10], в якій дебютував прикметник «постмодерний». Р. Паннвиць писав про постмодернову людину як про проміжну особистість між декадентом і варваром, мутантом кризової епохи, коли «всі культурні устремління сміхотворні». Англійський історик Арнольд Тойнбі у своїй шеститомній праці «Збагнення історії», опублікованій в 1947 р., характеризував «століття постмодернізму» як нову сторінку в історії західної цивілізації, коли піддаються ерозії такі традиційні поняття, як нації, держава, гуманізм [11]. Виникнення нових постмодерністських форм було відзначено в середині 50-х рр. XX ст. у США в таких галузях культури, як архітектура, скульптура та живопис. Потім постмодерн стрімко поширився в літературі й музиці. Однак теоретичне осмислення нової художньої реальності запізнювалося. Лише на початку вісімдесятих років було здійснено спробу порушити проблему постмодернізму як цілісного феномену сучасного мистецтва й особливого ідейного напрямку, що поєднує новітні напрями в різних видах мистецтва, які визначалися як постмодерністські.

Слово «постмодерн» використали на американському континенті соціологи і критики. Цей термін почав широко застосовуватися з 1979 р., коли вийшла друком праця французького філософа Жана-Франсуа Ліотара «Стан постмодерну» [5]. Серед літераторів його вперше застосував американський дослідник Іхаб Хасан у 1971 р. Він же й додав йому сучасного змісту. «Постмодернізм» досить швидко став одним з найчастіше застосовуваних термінів у періодиці гуманітарного напрямку. Отже, якщо спробувати визначити його загальний зміст, то можна говорити про три його основні значення.

Термін «постмодернізм» відбиває стан духовності європейського типу сьогодення, пов'язаний з відчуттям забування якогось важливого етапу в розвитку цивілізації, забуття «сучасності».

Постмодернізм — це сукупність філософських учень, які проголошують кінець Історії, коли структурованість і впорядкованість людського світу будуть зруйновані і зникне сам поділ на «моє» й «інше».

Постмодернізм — це характеристика сучасної художньої практики, основаної на особливому типі письма, пов'язаному з ентропією змісту, деканонізацією матеріалу. Тобто термін «постмодернізм» позначає стан культури після трансформацій, яких зазнали певні правила гри в науці, літературі й мистецтві у ХХ ст.

Постмодернізм не може бути зрозумілим, як позначення якогось стилю. Він передбачає цитування відомих зразків, але може робити це через каталогізацію, а може — в манері навмисно маревного колажу. На думку І. Хасана, модернізм залишається дітям епохи Гуманізму й Просвіти, а постмодернізм оснований на підвалинах утрачених ідеалів і тому — антиінтелектуальний по суті. Постмодернізм не займається ретроспекціями, але вилучає з культурної пам'яті обривки сновидінь, якими для нього і є колишні стилі й напрями та буде на їхній основі різнорідні еkleктичні утворення.

Таким чином, до середини минулого століття стала очевидною криза раціонального підходу до дійсності. Ідеї мислителів епохи Просвіти і їхніх послідовників розбилися об історичну дійсність. У них перестали вірити й ними перестали керуватися в реальному житті [9].

Крах ідей та ідеологій і є першою сутнісною ознакою періоду постмодерну, першою не за рахунком, а за важливістю. Адже вся попередня епоха, відмовившись від релігійного світогляду, замінила релігійне мислення «прогресивнішим» — ідеологічним, тобто основаним на ідеях тих або інших особистостей. Молодь постмодерну категорично відкидає ідеологічні постулати, не вбачаючи в них перспективи розвитку. Місце колишніх ідеологій у сучасному світі посідають або релігія, або мода. Остання є звичнішою, доступнішою, і, отже, привабливішою. Будь-яка традиційна релігія потребує праці над собою, а мода закликає бути, як усі: одягатися, як усі; читати те, що є модним та що всі читають; дивитися й слухати те, що модно; говорити, використовуючи модний жаргон; мислити так, як це модно. На відміну від ідеології, мода є репресивною.

Другою сутнісною ознакою постмодерну як соціокультурного явища є плюралізм. Слово «плюралізм» латинського походження і в перекладі означає «множинний». Плюралізм позначає сусідство різноманітних явищ, думок, суджень, норм. Якщо в колишні періоди історії в умовах релігійного й ідеологічного світогляду існувало поняття норми як єдиного зразка поведінки й мислення, то в період постмодерну це поняття нівелюється. Замість єдиної норми існує плюралістична модель поведінки й мислення. Традиція втрачає свою актуальність. Визнається абсолютне право самовираження, яких би нових, потворних форм воно не набувало. Мають місце плюралізм партій, історичних підходів, суджень про істинність та думок про моральність. Ніхто й ніщо не розглядається як єдиний носій істинності. Ніхто не є безумовним авторитетом. Ніщо не є безумовним принципом. Тому в умовах постмодерну сама безпринципність зводиться в принцип. Руйнується традиційна системність. В умовах інформаційної революції інформація агресивно витісняє системні знання, а вчитель, як носій знань, перестав бути авторитетом в учнів, для яких є вільним та доступним простір Інтернету. Зауважимо, що Інтернет у тому вигляді, в якому він нині існує, може знищити теоретичне мислення та класичну освіту. В умовах плюралізму інформаційного поля руйнується традиційний ланцюжок «учитель — учень».

Наступною сутнісною ознакою постмодерністського суспільства, що безпосередньо пов'язана з попередньою, є «еклектизм». Щоб зрозуміти, що позначає цей термін, звернемося до словника іноземних слів. Читаємо: еklekтик (грецьке слово «еклектикос» — той, хто обирає) — учений, філософ або політик, що безпринципно поєднує суперечливі, несумісні погляди; еklekтизм — відсутність єдності, цілісності, послідовності в переконаннях, теоріях; безпринципне поєднання різнорідних, несумісних, протилежних поглядів [8, с. 796]. Еklekтику постмодерну можна спостерігати в різних сферах життя суспільства: політиці, мистецтві, літературі, світогляді, в манері одягатися та ін. Політичні діячі у своїх виступах, особливо передвиборчих, обіцяють геть усе, використовуючи гасла різних ідеологічних та релігійних систем. Модні літератори створюють твори, які неможливо віднести до якогось одного літературного жанру. В одязі сполучаються тканини й стилі, які не поєднуються: хутро й бавовна, бікіні й армійські чоботи та ін. Чим непослудніші ідеї пропонуються, тим більше це є модним, а отже, купується та має попит. По суті, разом з еklekтикою тріумфують непрофесіоналізм, дилетантизм. Але, поза сумнівом, більшу небезпеку являє еklekтика у світогляді людини.

Ще одна характерна ознака суспільства постмодерну — релятивізм, тобто відносність усього, що існує та оточує нас. Можливо, релятивізм корінням сягає кризи наукового знання, яка вибухнула в людському співтоваристві в другій половині минулого століття. До того часу наука була поза критикою. Вона одна за уявленнями, сформованими

ще енциклопедистами, мала наблизити людину до істини. Всі були переконані, що наука завжди шукала істини і служила їй. При цьому не підлягав сумніву той факт, що наука служить суспільству, є джерело добробуту, способом захисту від руйнівного впливу стихії, військової агресії та ін. Події кінця XX — початку XXI ст. завдали нищівного удару по цих міфологемах. «Постмодернізм виголосив принцип ефективності в досягненні практичних цілей. Цей підхід фактично поставив науку на службу найбільшим економічним і політичним гравцям» [6]. Крім того, з розвитком науки усе очевиднішим став той факт, що будь-яке наукове знання є відносним.

Таким чином, постмодернізм виявляється, насамперед, як затвердження принципу методологічного сумніву стосовно всіх позитивних істин, настанов та переконань, що існують у суспільстві.

Узагальнено доктрина постмодернізму — це прояв філософського релятивізму й скептицизму. Виникає враження, що постмодерністи вважають рівною мірою неможливим і марним намагатися встановлювати будь-який ієрархічний порядок або які-небудь системи пріоритетів у житті. Релятивізм постмодерну неминуче приводить до моральної деградації, що, у свою чергу, наближає кінець людської цивілізації.

В умовах панування релятивізму є виправданим і наступний принцип постмодерну — толерантність. З погляду теоретиків постмодернізму, толерантність — найважливіша цінність і мета розвитку суспільства, науки й культури. «Кожний громадянин сучасного світу має право йти своїм шляхом пізнання, але при цьому повинен чітко дотримувати свободи ближнього рухатися в іншому напрямку. Він повинен бути гранично коректним, повинен легко ставитися до проявів різноманітних точок зору, глибоко усвідомлюючи відносність свого й чужого світобачення. Нав'язування своєї думки іншим при цьому — дурний тон і просто необгрунтована впертість у поширенні свого неминуче обмеженого бачення на незмірно складний й постійно вислизуючий від розуміння простір буття» [4]. На думку ідеологів постмодерну, будь-яка думка має право на існування і на реалізацію в конкретних діях.

Підсумовуючи вищевикладене, вважаємо необхідним зазначити наступне.

Постмодерн увійшов до європейської культури на хвилі студентських революцій 1968 р. та став своєрідною реакцією на мистецтво, яке до кінця XX ст. вже знало всі принадності суспільства споживання. Постмодерн насичує його революційним потенціалом, створюючи нову художньо-революційну ситуацію, винаходячи нову цивілізацію. Таким чином, постмодерн досить органічно вписався у ліворадикальну концепцію естетичного бунтарства.

Постмодернізм, виникнувши первинно як феномен мистецтва й усвідомивши себе як літературну течію, потім поступово перетворився в специфічну філософію культурної свідомості сучасності і у пошуках теоретичної основи звернувся до концепцій постструктуралізму.

Тривалі роки підготовлена розвитком мистецтва модернізму й постмодернізму переорієнтація естетичних смаків, переоцінка цінностей привели до зміни загального уявлення про культуру, її складові, роль та функції. Культура перестала бути сферою належного й ідеального, галуззю непорушного панування нетлінних канонів краси, добірності й досконалості. Простір культури, у якому розпочалася критика розуму, став простором постмодерну.

Сучасний постмодернізм як соціокультурне явище означає кризу людської цивілізації, і, насамперед, у її світоглядній парадигмі. Суть цієї кризи — в розриві з традицією. Для того, щоб пом'якшити наслідки кризових явищ, а надалі — вийти з достоинством з неї, необхідне звернення до традиційних моральних цінностей та ідеалів нашого народу.

Філософія постмодерну відмовилася від класики, відкривши нові способи й правила інтелектуальної діяльності, що стало своєрідною відповіддю на рефлексивне осмислення глобальних зрушень у світогляді, які відбулися у ХХ ст. Вона висвітлила ті базові поняття, настанови й орієнтації, які стали основними в інтелектуальній діяльності, характерними для стилю мислення епохи.

Отже, культура постмодерну є відображенням найглибших зрушень, що відбулися у світогляді європейців, які М. Хайдеггер називав «онтологічним нігілізмом». Із установленням постмодернізму сформувалася й традиція його критики. Час доведе, наскільки довговічним виявиться постмодерністський виклик раціональності й системності, однак, уже нині не можна не побачити і продуктивної сторони постмодерністської критики культури. Постмодернізм виявив слабості в класичній методології гуманітарних наук, на які їхні прихильники не звертали належної уваги. Найефективніший спосіб «зняття постмодернізму» полягає в тому, щоб дати свої переконливі відповіді на поставлені постмодернізмом запитання.

Постмодерн усе ще існує й розвивається. Можлива ще будь-яка біфуркація в ідеях і уявленнях. Майбутнє, навіть найближче, є непередбачуваним, як своїми подіями і їх послідовністю, так і його можливим теоретичним осмисленням. Майбутнє доведе, в якому напрямку теоретична думка постмодерну розвиватиметься далі. Але це тема для подальших досліджень.

Список літератури

1. Гордеев И. В. Трансформация политических систем : от модернизма к постмодернизму // Логика метаисторического времени / под ред. К. И. Кийченко, В. И. Шамшурина. — М. : Изд-В «Социально-политическое МНЕНИЕ», 2004. — С. 175–179.
2. Зиноватный П. С. Состояние постомодерна и стратегические вызовы нашего времени // Логика метаисторического времени / под ред. К. И. Кийченко, В. И. Шамшурина. — М. : Изд-В «Социально-политическое МНЕНИЕ», 2004. — С. 170–174.

3. Ильин И. П. Постмодернизм от истоков до конца столетия : эволюция научного мифа / И. П. Ильин. — М. : Интрада. — 1998. — 256 с.
4. Кирилл, митрополит Смоленский и Калининградский. Религиозное воспитание в эпоху постмодерна // выступление на XV Международных Рождественских образовательных чтениях, 30 января 2007 г.
5. Лиотор Ж.-Ф. Состояние Постмодерна / Ж.-Ф. Лиотар // пер. с фр. Н. А. Шматко. — М. : Институт экспериментальной социологии. — СПб. : Алетей, 1998. — 160 с.
6. Модернизация образовательной культуры общества в условиях современного социокультурного кризиса : коллективная монография / под общ. ред. А. А. Радугина. — Воронеж : гос. арх.- строит. ун-т, 2008. — С. 87.
7. Постмодернізм і культура // Питання філософії. — 1993. — № 5.
8. Словарь иностранных слов / под ред. И. В. Лехина, Ф. И. Петрова. — М. : государственное издательство иностранных и национальных словарей, 1955.
9. Смирнов И. П. Мегаистория. К исторической типологии культуры / И. П. Смирнов. — М. : «Аграф», 2000. — 544 с.
10. Pannwitz R. Die Krisis der europäischen Kultur. Werke. Bd.2, Nurnberg, 1917.
11. Toynbee A. A Study of History. Abridgement of Volumes I-VI by D. S. Sommerville. Oxford, 1947.

Надійшла до редколегії 25.01.2011 р.

УДК 356.13:024

О. В. ЛЕСЮК

ОСОБЛИВОСТІ ІНФОРМАЦІЙНИХ ПОТРЕБ ФАХІВЦІВ МИТНОЇ ГАЛУЗІ УКРАЇНИ

Наведено результати соціологічного дослідження інформаційних потреб фахівців митної справи та курсантів Академії митної служби України (Дніпропетровськ).

Ключові слова: митна справа, інформаційні потреби митників, бібліотечно-інформаційне забезпечення, Академія митної служби України (Дніпропетровськ).

Приведены результаты исследования информационных потребностей специалистов таможенного дела и студентов Академии таможенной службы Украины (Днепропетровск).

Ключевые слова: таможенное дело, информационные потребности, библиотечно-коммуникационное обеспечение, Академия таможенной службы Украины (Днепропетровск).

Results of research of information needs of experts of a customs affair and students of Academy of customs service of Ukraine (Dnepropetrovsk) are resulted.

Key words: Customs business, information needs, information-communication maintenance, Academy of customs service of Ukraine (Dnepropetrovsk).